

**ATHARI ZA MIKTADHA YA MAISHA YA JAMII KATIKA
KUMWIBUA EUPHRASE KEZILAHABI: UCHUNGUZI KATIKA
ROSA MISTIKA NA DUNIA UWANJA WA FUJO**

Adria Fuluge
Chuo Kikuu Mzumbe –Tanzania
adriafuluge@yahoo.com

Ikisiri

Makala hii inabainisha athari za miktadha ya maisha ya jamii zinazosawiriwa katika riwaya ya Rosa Mistika (1971) na Dunia Uwanja wa Fujo (1975) zilivyomwibua mwandishi wa riwaya hizo. Inafanya hivyo ili kuthibitisha kuwa fasihi ni zao la jamii na ina uwezo wa kuathiri au kuathiriwa na jamii. Athari hizo hutokana na maendeleo na mabadiliko ya jamii ambapo kadiri jamii inavyobadilika, ndivyo na mkondo wa fasihi hubadilika. Aidha, kutokana na nguvu ya kazi ya fasihi, hakuna anayeweza kubaki katika hali ileile akishaguswa na kazi ya kifasihi kwani huweza kuathiriwa katika nyanja mbalimbali zikiwamo za kihisia, kiitikadi na kiutamaduni. Vilevile, kwa kuwa mtunzi pia ni zao la jamii, ni wazi kwamba mabadiliko yoyote ya kijamii yatokeapo, humwathiri kifani na kimaudhui. Kutokana na hilo, mtunzi naye hulazimika kutambua na kukubaliana na hali halisi ya maisha ya jamii yake ili iwe mwongozo wa kuzingatiwa katika utunzi wake. Data za makala hii zilipatikana kwa njia ya usomaji makini wa riwaya teule na mahojiano na watafitiwa uwandani. Uchambuzi wa data hizo uliongozwa na Nadharia ya Sosholojia ya Kifasihi. Hatimaye, matokeo yanaonyesha kwamba katika utunzi wake, Euphrase Kezilahabi ameathiriwa kwa kiasi kikubwa na miktadha ya maisha ya jamii yake. Miktadha hiyo ambayo ni ya kijamii, kiutamaduni na kisiasa, ndiyo iliyomwibua na kumweka katika ulimwengu wa fasihi ya Kiswahili.

1.0 Utangulizi

Mwandishi wa kazi ya fasihi huweza kuathiriwa na miktadha mbalimbali ya maisha ya jamii kwa sababu ndiyo inayomzaa na kumkuza. Aidha, uhusiano wake na jamii, tamaa yake ya kimaisha, mawazo pamoja na mtazamo wake kuhusu maisha hujengeka na kuathiriwa na miktadha hiyo. Hii inatokana na ukweli kwamba kutunga kazi fulani ya kifasihi, huzingatia kaida na misingi maalumu inayoambatana na jamii inayotungiwa kazi hiyo. Hivyo, mtunzi hulazimika kuifuata ili kukidhi matamano yake.

Kimsingi, miktadha ya uandishi wa kazi za sanaa hususani riwaya, hutawaliwa na mandhari za aina mbili, yaani mandhari ya kubuni na mandhari halisi. Kezilahabi anakiri kwamba katika uandishi wa kazi zake hususani zile za mwanzo, zikiwamo *Rosa Mistika* (1971) na *Dunia Uwanja wa Fujo* (1975), ametumia mandhari halisi. Anasema:

Mimi hupendelea zaidi kutumia mandhari halisi. Ukitazama kwa uangalifu maandishi ya Kiswahili, waandishi ambao wamefanikiwa ni wale ambao wameweka wahusika wao chini ya mazingira wanayoyaelewa na hasa yale ya kabila lao. Mimi mwenyewe niandikapo riwaya zangu, ninahakikisha kuwa wahusika wangu wanakulia na kukomaa Ukerewe Kisiwani na baada ya hapo, ninaweza kuwafanya watembee na kukaa mijini Tanzania nzima (Kezilahabi, 2003).

Maelezo haya yanajenga msingi wa makala hii kwamba katika uandishi wa riwaya hizo, mwandishi ameathiriwa kwa kiasi kikubwa na miktadha ya maisha ya jamii yake. Hii inatokana na ukweli kwamba, fasihi haiwezi kutengwa na miktadha ya maisha ya binadamu katika harakati zake za maisha.

2.0 Kiunzi cha Nadharia

Mjadala wa makala hii unaongozwa na kudhibitiwa na Nadharia ya Sosholojia ya Kifasihi. Nadharia hii huelezea sababu za kuibuka kwa kazi fulani ya sanaa yenye umbo fulani la kijamii, ikiwa ni pamoja na namna fikra za mwandishi zinavyoongozwa na mila, desturi na maisha ya jamii yake. Aidha, huiweka kazi ya fasihi katika ulimwengu wa jamii na kuelezea uhusiano uliopo baina yake kwa kutawaliwa na imani kuwa kuna uhusiano baina ya fasihi na jamii, ambapo, kutokana na uhusiano huo, kazi hiyo huweza kuandikwa. Coser (1963) anaeleza kwamba Nadharia ya Sosholojia ya Kifasihi iliasisiwa na George Lukacs (1885-

1971) na Charles Taylor (1822-1917). Katika ufafanuzi wake, Lukacs anaona kuwa masuala mbalimbali ya kijamii yanayohusiana na uumbaji wa kazi za fasihi, kwa kiasi kikubwa hutegemea jinsi mwandishi anavyofungamana na maisha ya jamii husika. Pia, anaeleza kuwa badala ya kumithilisha hali ya maisha, fasihi na sanaa, zinapaswa kuwa ‘picha ya uhalisi,’ ijapokuwa picha hiyo hukiuka misingi ya uigaji wa moja kwa moja wa uhalisi. Hii ina maana kuwa ni vigumu kuitenga kazi ya fasihi na jamii, ambayo kwayo, kazi hiyo imechipuzwa.

Kwa upande wake, Tylor (1822-1917) anaona kuwa fasihi ni zao la jamii na hufungamana na maisha halisi ya jamii husika katika kila nyanja. Kuhusiana na suala la utamaduni, anaeleza kuwa dhana hii ni ngumu kuielezea kwa sababu ni changamani sana. Hii inatokana na ukweli kwamba, huhusisha ndani yake masuala ya imani, mila, desturi, itikadi, maadili, sheria, elimu, pamoja na mazoea anayokuwa nayo mtu akiwa ni sehemu ya jamii. Kwa msingi huo, ni wazi kwamba mawazo haya ya Tylor, yanadhihirisha kuwa fasihi hufungamana na historia, fikra, pamoja na mitazamo na imani ya jamii husika. Hivyo basi, nadharia hii imetumika kama mwongozo katika kuchunguza athari za miktadha ya maisha ya jamii katika kumwibua Euphrase Kezilahabi katika riwaya za *Rosa Mistika* na *Dunia Uwanja wa Fujo*.

3.0 Methodolojia Iliyotumika

Uandishi na upatikanaji wa matokeo ya makala hii umeongozwa na mkabala wa kitaamuli. Merriam & Tisdell (2016) wanaeleza kuwa utafiti wa kitaamuli hutumia maneno kuwasilisha na kujadili data za utafiti. Wanafafanua zaidi kuwa matokeo ya utafiti huo ni ya kimaelezo na picha zaidi kuliko matumizi ya kimahesabu. Makala hii inahusisha data za maktabani na za uwandani. Data za maktabani zimepatikana kutokana na usomaji makini wa riwaya za *Rosa Mistika* na *Dunia Uwanja wa Fujo*, zote za Euphrase Kezilahabi, na data za uwandani zimetokana na mahojiano na watafitiwa katika jamii ya mwandishi wa riwaya hizo. Data za makundi yote mawili zimefafanuliwa kwa njia ya maelezo na siyo namba au takwimu kwa kuchunguza athari za maisha ya jamii katika kumwibua mwandishi wa riwaya hizo. Kwa hiyo, mkabala huu umetumika katika makala hii kwa sababu data zilizopatikana maktabani na uwandani, zimehakikiwa, kuchanganuliwa na kufafanuliwa kwa njia ya maelezo.

4.0 Miktadha Iliyomwibua Euphrase Kezilahabi

Hoja ya Kezilahabi (2003) tuliyoieleza katika kipengele cha utangulizi wa makala hii kwamba uandishi wake huzingatia mandhari halisi ya maisha

aliyokulia, inakusudia kueleza kwamba katika uandishi wa kazi zake, ameathiriwa kwa kiasi kikubwa na miktadha ya maisha ya jamii yake. Hivyo, baada ya kuzisoma kwa makini riwaya za *Rosa Mistika* na *Dunia Uwanja wa Fujo*, tumebaini kuwa athari za miktadha ya kijamii, kiuchumi, na kisiasa ndiyo iliyomwibua mwandishi wa riwaya hizi. Miktadha hiyo imefafanuliwa kwa kina katika makala hii kama ifuatavyo:

4.1 Muktabadha wa Kijamii

Uhusiano baina ya Fasihi na jamii husawiriwa kwa kuchunguza namna kazi husika inavyofungamana na jamii. Hii ni kwa sababu Fasihi husawiri ulimwengu kulingana na jadi pamoja na hali ya maendeleo ya jamii, na hivyo kuzifanya kazi za fasihi kufungamana na muktabadha uliozizaa. Mtunzi huumba kazi yake ya kifasihi kwa kuzingatia mambo yanayoihusu jamii kwa kuwa fasihi haiwezi kukwepa kaida za jamii husika. Hii inayakinisha hoja kuwa fasihi ni zao la jamii. Kwa mantiki hiyo, maisha halisi ndiyo msingi na mzazi wa fasihi. Hii ni kwa sababu dhima ya jumla ya fasihi ni kusawiri kisanaa hali ya mwanadamu, mazingira yake, uhusiano wake na mazingira hayo, mahusiano yake ya kijamii, hisia na mawazo yake, kwa lengo la kuonesha hali ilivyo, kueleweshwa, na hata kuleta mabadiliko (Mulokozi, 2017). Hivyo, kwa kuwa fasihi ni kielelezo cha maisha ya jamii, ni muhimu kuichukulia sanaa hiyo kama zao la kijamii, ambalo pia huweza kuathiri na kuathiriwa na jamii husika. Kwa msingi huo, katika kipengele hiki, tumebaini kuwa Euphrase Kezilahabi, ameathiriwa na miktadha ya maisha ya jamii yake kidini, kielimu na kiuandishi.

4.1.1 Muktabadha wa Kidini

Kwa mujibu wa Kaufmann (1976), dini huhusisha masuala ya imani, maadili na sanaa ambapo kila dini huwa na misingi yake ambayo hutoa taswira fulani juu ya mwono wa dunia. Muktabadha na itikadi ya dini ya Kikristo ya madhehebu ya Kikatoliki ni kipengele kimojawapo kilichomwathiri Euphrase Kezilahabi katika uandishi wa kazi zake. Athari hizo alizipata baada ya kupitia mafunzo ya seminari ambako alikuwa anaandaliwa kuwa padre. Hoja hii inaungwa mkono na Senkoro (1995) anayeeleza kwamba, hali ya maisha na mazingira ya Ukerewe, shuleni na seminarini, yamemwathiri Kezilahabi kwa kiasi kikubwa sana katika utunzi wa kazi zake. Athari hizo pia zinajidhihirisha katika matumizi ya lugha inayotokana na mazingira alimokulia, pamoja na mbinu zake za uwasilishaji wa maudhui.

Katika riwaya ya *Rosa Mistika*, athari za kidini kwa mwandishi huyu zinaanza kujitokeza kupitia jina la mhusika mkuu, Rosa Mistika,

linalotokana na lugha ya Kilatini. Athari nyingine inajitokeza mwishoni mwa hadithi, ambapo, Rosa na Zakaria, wako mbele ya Mungu wakipata hukumu (Mulokozi, 1983). Kilatini ni lugha rasmi ya Kanisa Katoliki na imekuwa ikitumika Roma kuu tangu karne ya nne baada ya Kristo. Mwandishi alijifunza lugha hii alipokuwa seminarini. Rosa Mistika katika lugha ya Kilatini ni jina lingine la Bikira Maria ambalo linamaanisha “ua waridi lenye fumbo” (Senkoro, 2006: 34). Kwa mujibu wa TUKI (2014: 632) waridi ni ua mojawapo linalonukia na huwa na rangi mbalimbali. Katika Kanisa Katoliki, Bikira Maria huheshimiwa kama Mama wa Mungu kutokana na kukiingwa dhambi ya asili na kuteuliwa na Mungu ili amzae Yesu Kristo, ambaye ni mwana pekee wa Mungu na mkombozi wa ulimwengu. Inaelezwa kwamba, hata mimba yake aliipata pasipo kukutana na mwanamume, bali kwa nguvu na uwezo wa Roho Mtakatifu (Mathayo 1: 18, 20; Luka 1: 34-35 katika *Biblia Takatifu*, 1997).

Majina mengine yenye asili ya Kilatini ni Emmanuel, Stella, Regina na Zakaria. Emmanuel ni jina lingine la Yesu Kristo, likiwa na maana ya “Mungu yu pamoja nasi” (Senkoro, 2006). Katika *Biblia Takatifu*, kuzaliwa kwa Emmanuel kulitabiriwa na Isaya akisema: “Tazama, bikira atachukua mimba, naye atazaa mwana, nao watamwita jina lake Emmanuel, yaani Mungu pamoja nasi” (Isaya 8:8, 10; Mathayo 1:23 katika *Biblia Takatifu*, 1997). Katika imani ya Kikatoliki, jina hili lina fundisho kubwa sana kwani linamtambulisha Yesu Kristo kama Mungu kati ya wanadamu. Huyu ni Mungu aliyetwaa mwili, kwani hapo mwanzo alikuwapo hata kabla ya kuumbwa kwa ulimwengu, lakini siyo katika hali ya kibinadamu au kimwili. Hivyo, hii ni teolojia ya umwilisho inayoonesha kwamba huyo aliyekuwapo anatwaa mwili.

Kwa msingi huo, katika riwaya ya *Rosa Mistika* ni kweli kwamba, kuzaliwa kwa Emmanuel (mtoto wa kiume), katika familia ya Zakaria, kunasaidia kurejesha kidogo furaha na kuwezesha Regina kuendelea kubaki pamoja na familia yake. Hii inathibitishwa na mwandishi wa riwaya hiyo, anaposema kwamba: “matumaini yake (Regina) ya kukaa pamoja na watoto hao kama alivyoambiwa na bwanake, yalikaa katika mimba ya miezi mitano, aliyokuwa nayo sasa (uk. 3). Maana inayonasibishwa na jina hilo, ni uthibitisho kwamba Euphrase Kezilahabi alikuwa na usuli nalo. Mhusika wake, Zakaria, anaamua kumpa jina hilo mtoto wake wa kiume, akionesha furaha yake kwa kuimba aleluya karibu usiku kucha huku akimsifu na kumpongeza mkewe (kur. 24-25). Hivyo, kama inavyofafanuliwa katika Nadharia ya Sosholojia ya Kifasihi ni dhahiri kuwa mwandishi ameathiriwa na muktadha wa dini ya Kikristo. Athari hizo zinajitokeza kulingana na namna anavyolitumia jina la

Emmanuel kwa kulinasibisha na maana yake halisi kama inavyotumiwa katika muktadha wa dini ya Kikristo.

Athari nyingine inayotokana na muktadha wa dini ya Kikristo inajitokeza katika jina la Stella. Kwa asili, jina hili pia linatokana na lugha ya Kilatini, likiwa na maana ya nyota, mng'ao au kivutio. Chuachua (2016) anaeleza kuwa jina hili la Stella, huwakilisha mojawapo ya sifa za Bikira Maria, yaani nyota ya bahari. Naye Msangi (2012: 26) anafafanua kuwa:

Asili ya jina la 'Stella' ni katika lugha ya Kilatini. Maana yake ni nyota, mng'ao au kivutio. Jina hili ni mojawapo ya sifa za Bikira Maria kupitia cheo kijulikanacho kama '*Stella Maris*', yaani, '*Star of the Sea*'. Maana hiyo inatumiwa vema na mwandishi katika riwaya hii kwa kumfanya Stella awe kivutio na mtoa siri (msema kweli) kwa baba yake. Huyu ndiye aliyekuwa akiitwa na baba yake kumpa ripoti ya yote yaliyotokea nyumbani kwake kutwa nzima. Kwa maneno mengine, Stella alikuwa nyota kwa Zakaria. Mwandishi anaweka bayana dhana hii katika uk. 6 wa riwaya hiyo ya *Rosa Mistika* kwa kusema: "Kwa Zakaria, Stella ndiye alikuwa msema kweli na alimpenda kwa sababu hii."

Bikira Maria kama anavyoheshimiwa sana na waumini wa Kanisa Katoliki hupewa sifa nyingi, ambazo ni vigumu kutolewa kwa mwanadamu mwingine yeyote. Hupewa heshima hiyo kwa sababu ni mama wa Yesu Kristo aliyekuja ulimwenguni kuwakomboa na kuwaokoa wanadamu kutoka katika dhambi na utumwa wa shetani.

Jina lingine ni Deogratias, linalotokana na maneno mawili, yaani *Deo* likiwa na maana ya "Mungu" na *gratias* likimaanisha "neema." Kwa hiyo, Deogratias maana yake ni "Mungu mwenye neema." Hata hivyo, mwandishi analitumia jina hilo kwa namna hasi ambayo ni tofauti na sifa kamili za jina hilo. Deogratias wa Euphrase Kezilahabi anachorwa kama mtu mwovu na malaya. Huyu ndiye mtu wa kwanza kumwingiza katika harakati za kimapenzi Rosa Mistika baada ya kucheza naye disko kwa mara ya kwanza.

Pia, athari nyingine inaonekana kutokana na matumizi ya jina la Regina, likiwa na maana ya "Malkia". Kulingana na imani ya dini ya madhehebu ya Kanisa Katoliki, umalkia ni cheo au sifa mojawapo ya Bikira Maria. Kanisa hilo humpamba na kumtaja Bikira Maria kwa majina na vyeo

mbalimbali kama vile: Malkia wa Amani, Malkia wa Rozari Takatifu, Malkia aliyebwa pasipo dhambi ya asili, na Malkia aliyepalizwa mbinguni. Sifa zinazoshabihiana na hizi ndizo zinazosawiriwa kwa Regina anayebwa na mwandishi wa riwaya hii. Tunaambiwa kuwa:

... Ukimwona anatembea utafikiri anaogopa kutoboa ardhi ya Mungu; lakini yeye ukimuuliza husema, “Ninaogopa kukanyaga viumbe vya Mungu.” Lakini Regina tangu aolewe hakuwa na raha: alikuwa akisumbuliwa na kuteswa na mumewe kwa kosa lisilo lake. Katika kijiji chote cha Namagondo hapakuwa na mwanamke aliyekuwa akipigwa karibu kila juma kama Regina. Wanawake wengi wa kijijini walijiuliza kwa nini hakutaka kumwacha bwana wake. Wengine walimwonea huruma; lakini wengine walimwona mjinga (uk. 3).

Ujumbe tunaupata katika dondoo hili unaonesha kwamba mwandishi alikuwa na usuli wa jina la Regina kabla ya kuandika riwaya hii ya *Rosa Mistika*. Ndiyo maana anamchora mhusika huyu akiwa na sifa za upole, utii, uvumilivu, unyenyekevu na upendo kwa familia yake. Sifa kama hizi ndizo zinazosawiriwa kwa Bikira Maria. Hii inatupa picha ya kuamini kwamba muktadha wa kidini unaotokana na maisha ya seminari, ndio uliomwibua mwandishi huyu. Muktadha huo unaotupa ithibati kuwa kazi ya kifasihi husawiriwa kama taswira ya kijiografia, kiutamaduni na kimazingira inayochimbuka kutoka katika jamii husika, kama inavyosisitizwa katika Nadharia ya Sosholojia ya Kifasihi.

Athari za mwandishi katika majina yenye asili ya dini ya Kikristo zinajitokeza pia katika matumizi ya jina la Zakaria. Katika *Biblia*, Zakaria ni jina la baba yake Yohana Mbatizaji, ambaye ni mtangulizi wa Yesu Kristo (Luka 1: 5-7). Huyu, ana sifa za ucha Mungu na anatomia muda wake mwingi kusali na kumwomba Mungu. Katika riwaya ya *Rosa Mistika*, Zakaria amechorwa kama baba wa Rosa Mistika. Yeye ana sifa tofauti na Zakaria wa kwenye *Biblia*, kwani anatomia muda wake mrefu ‘kusali’ kwenye pombe, huku akiinua bakuli juu na kuwapatia watu akisema, “kunyweni hii ndiyo damu yangu...” (uk. 16). Mwandishi anayatumia tena maneno yanayolandana na hayo anapowaelezea watoto wa Zakaria na Regina, wanaokwenda kuchuma machungwa katika mti uliopandwa kwenye kaburi la Regina. Anasema:

Hata baada ya miaka kumi, matunda yalipokuwa yakiiva, watoto hawa walizoea kutoka Mwanza

kuja kuchuma matunda kutoka ule mti wa katikati.
Walikula damu na mwili wa mama yao.
Walimkumbuka mama yao (uk. 97) (Msisitizo wa
mwandishi wa makala).

Matumizi ya maneno haya yanaonesha kuwa mwandishi ameathiriwa na muktadha wa dini ya Kikristo, kwa sababu maneno yanayofanana na hayo yalisemwa na Yesu mwenyewe kama yanavyobainishwa katika *Biblia Takatifu* (1997):

... Akakitwaa kikombe, akashukuru, akawapa, akisema,
“Nyweeni nyote katika hiki; kwa maana hii ndiyo damu
yangu ya agano, imwagikayo kwa ajili ya wengi kwa
ondoleo la dhambi (Mathayo, 26: 26-29).

Hivyo, kushabihiana kwa maneno ya mwandishi wa riwaya hii na yale yaliyomo katika kifungu hiki cha *Biblia* ni ishara ya wazi kuwa mwandishi wa riwaya hii ameathiriwa na muktadha wa dini ya Kikristo. Hii ni baada ya kupitia mafunzo ya kiseminari na kusoma vifungu kadhaa vya *Biblia*. Kutokana na hilo, makala hii imebaini kuwa muktadha wa maisha ya dini ya Kikristo ndio uliomwathiri mwandishi huyu kwani kama inavyoelezwa katika Nadharia ya Sosholojia ya Kifasihi, mazingira ya kijamii yana athari kubwa kwa mtunzi wa kazi ya kisanaa.

Vilevile, matumizi ya vifungu vya *Biblia* kama vile Yohana (8: 1-10), kinachosomwa na padre anapofika chumbani kwa Rosa, kunyunyiziwa maji ya baraka (uk. 94) na matumizi ya sala mbalimbali (uk. 94) wakati wa ibada ya mazishi ya Rosa, Regina na Zakaria, ni athari nyingine za dini kwa mwandishi huyu. Mwandishi anaeleza kwamba, maiti walikuwa wamelazwa kanisani na ibada ilipoanza, Padre aliwanyunyizia maiti maji ya baraka na kusema: “Kama ungezikumbuka dhambi, ee Bwana, nani, ee Bwana, angesimama?” (uk. 94). Maneno hayo hayatofautiani na yale ya Zaburi (130: 3), katika *Biblia Takatifu*, 1997 yanayosema: “Bwana, kama wewe ungehesabu maovu, Ee Bwana, nani angesimama? Aidha, kitendo cha padre kuwanyunyizia maiti maji ya baraka, siyo kigeni katika imani ya Kanisa Katoliki. Hivyo, ni wazi kwamba, masuala mbalimbali ya kijamii yanayohusiana na uumbaji wa kazi za fasihi, kwa kiasi kikubwa hutegemea jinsi mwandishi anavyofungamana na maisha ya jamii husika. Hii inatokana na ukweli kwamba mtunzi wa kazi fulani ya kifasihi, kama inavyoelezwa katika Nadharia ya Sosholojia ya Kifasihi huathiriwa na tabaka lake, itikadi yake ya kijamii, mazingira ya kiuchumi ya kazi yake na hali ya jamii yake anayoilenga.

Katika riwaya ya *Dunia Uwanja wa Fujo* pia zinajitokeza athari za kidini zilizomwibua mwandishi huyu. Mjadala baina ya Tembo na wenzake kuhusu matendo yafanywayo wakati wa ibada kanisani, ni uthibitisho mmojawapo kwamba mwandishi ameathiriwa na muktadha wa maisha ya jamii yake. Hoja kuu ya Tembo ni kupata ufafanuzi kuhusu vitu vinavyofanana na shilingi, ambavyo watu hulishwa wakiwa kanisani. Anasema:

“Lakini mimi jambo moja linanishangaza. Siku moja niliingia kanisani nikaona watu wanapewa vijidudu fulani mdomoni, hivi ni nini?”

“Mimi zamani nilifikiri ni shilingi. Lakini nasikia wanavitafuna,” mtu mmoja alisema.

“Wanasema kuna Mungu” mwingine aliongeza.

“Ha! Ha!” watu walicheka.

“Mbona mtoto wangu Dennis alikaleta nyumbani tukakachoma kakaungua! Mungu wao yukoje?” Kasala alisema.

“Mtoto wangu,” Mulele alisema, “Alipokuwa karibu kupewa vijidudu hivyo alizoea kunung’unika kwamba Mapadre wachoyo wanakula kipande kikubwa kuliko wengine” (uk. 36).

Makala inaonesha kwamba mojawapo ya mambo yanayothaminiwa sana katika Kanisa Katoliki ni imani yao, kuhusiana na suala la kugeuza mkate kuwa mwili wa Yesu na divai kuwa damu yake. Imani hii hujidhihirisha katika maumbo hayo ya mkate na divai na wanaopaswa kupokea hulazimika kujitakasa kwanza kwa kutubu dhambi zao. Hivyo, kuandikwa kwa mambo mengi yanayosawiriwa katika misingi ya imani ya dini hiyo, kunatokana na athari alizozipata mwandishi baada ya kupitia mafunzo ya seminari, alikokuwa anaandaliwa kuwa padre. Kwa mantiki hiyo, ni wazi kwamba mwandishi ameathiriwa na muktadha wa maisha ya jamii yake unaohusiana na masuala ya dini ya Kikristo ya madhehebu ya Kikatoliki.

4.1.2 Muktadha wa Kielimu na Kiuandishi

Euphrase Kezilahabi ni mbozezi katika masuala ya falsafa hususani Falsafa ya Kiafrika. Ameshughulikia kwa kina falsafa ya maisha akiona kwamba hayana maana. Anaona dunia kama kitu cha kupita kwa hiyo, anataka jamii itumie akili kuitafakari na kuitazama kama kitu kilichojaa uchafu wa kila aina. Kwa kiasi kikubwa, ameathiriwa na Falsafa ya Udhanaishi. Falsafa hii hujikita katika kuyachunguza na kuyashughulikia maisha ya mtu binafsi. Wamitila (1997) anaeleza kwamba katika mahojiano yake na Kezilahabi alikiri kwamba uandishi wa kazi zake kwa kiasi kikubwa, unatokana na athari alizozipata kutoka kwa Martin Heidegger na Friedrich Nietzsche.

Kwa mujibu wa Mulokozi (1983), riwaya ya kwanza kuandikwa na Kezilahabi ni *Rosa Mistika* (1971), aliyoiandika alipokuwa anasoma seminari na kuikamilisha akiwa katika Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. Anafafanua zaidi kwamba riwaya hiyo inabainisha na kudhihirisha mambo makuu matatu, yaani athari za maisha ya kiseminari kwa mwandishi, ujana na ubalehe wa mwandishi na dalili za mtazamo wake wa kukata tamaa katika kutafakari maisha. Athari kubwa anayoipata akiwa katika maisha ya seminari ni ya kimalezi inayotokana na mazingira na namna yanavyoweza kumbadilisha mtu kwa kumkuza au kumharibu. Malezi magumu anayoyapata seminarini hapo, yanamwondoa katika fikra za kuendelea kuutumikia wito wake wa upadre na kuanza kuandika kuhusu matatizo na mambo nyeti yanayoigusa jamii yake.

Hata hivyo, kutokana na kutokuwa na uzoefu mkubwa kuhusu maisha, anaamua kujikita katika kuelezea maisha ya kijijini kwake na maisha ya shuleni, huku akiibua migogoro na matatizo ya vijana wa shule, hususani katika suala la mapenzi na utoaji mimba mashuleni, urithi, pamoja na malezi. Madumulla (1993) anaeleza kwamba riwaya hiyo ilipokelewa kwa mchanganyiko wa furaha, mshangao na chuki, kwani mwandishi anaamua kuishambulia na kuifedhehesha jamii yake waziwazi kwa kuelezea maovu na matatizo ya msingi yanayoikumba kwa wakati huo.

Hatimaye, athari ya elimu ya seminari inamwingiza mwandishi katika tafakuri kuhusu maisha na inaanza kujitokeza dalili na mtazamo wa kukata tamaa. Anamtumia Rosa Mistika kama kielelezo cha kukata tamaa huko, kutokana na kukosa misingi imara ya malezi kutoka kwa wazazi wake kwa kunyimwa uhuru na kuchungwa sana. Mwandishi anathibitisha hili anaposema:

Zakaria aliwanyima binti zake mwanga wakati ule walipokuwa wakiuhitaji sana. Aliwapiga; aliwakataza kuzungumza na mvulana yeyote. Nao kama mti walijaribu kujirefusha ili wapate mwanga, na walirefuka kweli; kiasi cha kutoonywa na mtu yeyote (uk. 47).

Mwandishi analalamikia pia malezi makali katika shule za masista kiasi cha kulindwa na askari kama asemavyo Flora: “Rosa, shule yetu hii ni ya ajabu. Tunalindwa kama watoto wadogo...” (uk. 75). Pia, mwandishi anakerwa na kitendo cha kukosekana kwa maadili ya viongozi na walezi kwa kujihusisha kimapenzi na wanafunzi na kuwaharibia maisha yao. Viongozi hao ni Deogratias ambaye ni Mkuu wa Wilaya (uk. 31) na Thomas ambaye ni Mkuu wa Chuo cha Ualimu Morogoro (uk. 54). Kwa

ujumla, mwandishi anakatishwa tamaa na kuicheka jamii yake pamoja na asasi mbalimbali kwa kushindwa kuwalea watoto wao hususani watoto wa kike (Mbatiah, 1998).

Athari zitokanazo na muktadha wa elimu ya Kimagharibi, zinajitokeza pia katika riwaya ya *Dunia Uwanja wa Fujo*. Mwandishi anaonesha namna elimu hiyo inavyowapa kiburi vijana wa kiume kwa kuwahadaa wasichana, ambao hawajasoma sana. Kwa mfano, Tumaini anamlaghai Leonila na kumlazimisha kufanya naye mapenzi, licha ya msichana huyo kujitetea na kubainisha hila za vijana waliosoma. Anasema:

“... Aliniambia kwamba ananipenda.” Mimi nilimjibu. “Nyinyi vijana –hasa mliokuwa shuleni – mnatudanganya. Mkitubandika mimba sisi tuliokomea darasa la saba, mnatutupa. Zaidi ya hayo, nilimwambia wazi kwamba nilikuwa sijapata kufahamiana na mwanaume yeyote. Lakini, mara alinipiga kumbo na kunitupa kitandani. Nilijikuta nimelazwa juu ya kitanda chake. Hapo ndipo aliponipa shilingi hamsini ili nivue nguo zote.” ... Tumaini aliniambia, “Siku utakayokuja tena uje umevaa shanga nyingi mpaka kitovuni. Mimi ninapenda wasichana ambao hawakusoma sana - alisema – kwa sababu hii. Nilipotaka kuondoka alinipa shilingi kumi zaidi kwa kunikuta mimi bikira bado” (uk. 7).

Dondoo hili linathibitisha kwamba muktadha wa elimu ya Kimagharibi itolewayo kwa vijana wa kiume, ndio unaomwibua mwandishi kwa lengo la kuisemea jamii juu ya ulaghai na madhara yasababishwayo na baadhi ya vijana wanaoipata. Kauli ya Leonila kwamba vijana waliosoma huwadanganya kwa kuwabandika mimba wao walioishia darasa la saba, ni uthibitisho wa hoja hii. Aidha, Tumaini anaposema kuwa yeye anapenda wasichana ambao hawakusoma sana, inaonesha kwamba ni mzoefu katika kuwahadaa wasichana kutokana na kiwango chao kidogo cha elimu. Mwandishi anathibitisha hili anapoeleza:

Tumaini alipendelea sana wasichana ambao hawakusoma. Hawa kama alivyosema walifundishwa tangu utoto wao namna ya kuwapendeza bwana zao wakati watakapoolewa. Wasichana wasomao hufunzwa Jiografia na Historia, mambo ambayo hayawasaidii sana katika maisha yao ya ndoa (uk. 16).

Kinachojidhihirisha katika nukuu hiyo ni mwendelezo wa mfumo dume katika jamii kwa kuwatumia wasichana na wanawake kama chombo cha starehe, wakinyimwa baadhi ya fursa kama vile shule huku

wakifundishwa namna ya kuwahudumia wanaume. Tumaini anaonesha kuwa mtoto wa kike hatakiwi kupewa elimu kwani kufanya hivyo humpotezea bahati ya kuolewa na kutunza ndoa.

Kwa upande mwingine, mwandishi anaonesha umuhimu wa elimu katika jamii na kwamba ndio msingi wa maarifa mbalimbali. Anamtumia Dennis kama kielelezo ambapo anamfafanulia Tumaini kuwa usomaji wa vitabu mbalimbali ndio uliomwathiri na kumpa maarifa ya kutosha kuhusu maana ya maisha. Hii ni baada ya Tumaini kumuuliza kama mawazo aliyonayo kuhusu maisha, yanatokana na akili zake tu au la (kur. 64 - 65). Mwandishi anabainisha vyanzo vya maarifa kwa lengo la kutusawiria athari za elimu aliyopata tangu alipokuwa katika seminari hadi Chuo Kikuu alikotunukiwa Shahada ya Uzamivu katika masuala ya falsafa.

Vilevile, kuibuka kwa Euphrase Kezilahabi katika uandishi wa kazi zake, kunatokana na athari alizozipata kutoka kwa Shaaban Robert. Hili linathibitishwa pia na Chuachua (2010) anayeeleza kwamba katika uandishi wake, Euphrase Kezilahabi ameathiriwa sana na kazi za mwandishi huyo. Athari kubwa inaonekana katika kipengele cha ujengaji wa taswira na namna zinavyotumiwa na waandishi wote wawili. Kuathiriwa kwake kunatokana na ukweli kwamba Kezilahabi alizikuta kazi za Shaaban Robert, alizisoma na kuzifanyia utafiti. Kwa mfano, katika riwaya ya *Nagona* (uk. 3), anabainisha namna Kezilahabi alivyoathiriwa na riwaya ya *Siku ya Watenzi Wote* kimtazamo, kuhusiana na suala la dini na kushindwa kwa asasi hiyo katika kutimiza majukumu yake.

Kezilahabi mwenyewe (1978) katika makala yake inayohusu utunzi wa riwaya na hadithi fupi, anaanza kwa kunukuu hoja ya Shaaban Robert mwaka 1954 juu ya utetezi na uamuzi wake wa kuandika kwa lugha ya Kiswahili. Anasema:

Labda maandiko bora kuliko kalamu yangu nyonge yamekwisha kuwa katika Afrika Mashariki, lakini mashaka ya lugha zake ngeni si madogo. Yawalazimu wenyeji kunyonya kwa taabu maarifa yake kama watoto walishwao kwa chupa badala ya matiti ya mama zao. Maandiko yangu yatakuwa katika lugha moja kubwa ya Afrika Mashariki. Kwa kufanya hivi watu wengi wataweza kunyonya kwa matiti waliyozoea. Hivyo, nitafanya sehemu yangu ndogo ya msaada katika maendeleo ya nchi yangu (Robert, 1954).

Katika kuunga mkono hoja hiyo, Kezilahabi anaonesha kusikitishwa na wale wanaoendelea kuandika kazi zao kwa kutumia lugha ya kikoloni. Anaona kwamba watu wa namna hiyo, wanatakiwa huhojiwa ili waeleze sababu za kufanya hivyo. Anasema:

Lakini leo hii (1978) hapana haja ya mwandishi wa Kiswahili kujitetea. Mwandishi wa Kiswahili hana haja tena ya kujibu swali kama: kwa nini ulikata shauri kuandika riwaya zako katika Kiswahili? Swali hili nimeulizwa mara nyingi. Siku hizi, silijibu. Hali ilivyo sasa hivi Afrika Mashariki, mwandishi anayepaswa kuwekwa jukwaani kujibu maswali ya umma ni yule anayeandika katika lugha ya wale waliomtawala, hapa Tanzania ikiwa ni lugha ya Kiingereza.

Kunukuliwa kwa sehemu ya maandiko ya Shaaban Robert katika makala yake, ni uthibitisho kwamba, Euphrase Kezilahabi alizikuta kazi hizo na kuathiriwa nazo katika nyanja mbalimbali. Pamoja na hilo, Euphrase Kezilahabi ameyatekeleza maneno hayo kwa vitendo kwani kazi zake nyingi, ameziandika kwa lugha ya Kiswahili, licha ya kuzifahamu vizuri lugha nyingine kama vile Kiingereza na Kilatini.

Hoja hii inaungwa mkono na Senkoro (1995) anayeeleza kwamba katika uandishi wake, Kezilahabi ameathiriwa na Shaaban Robert. Hayo yanajitokeza katika hotuba yake iliyosomwa katika sherehe ya kumkabidhi Kezilahabi tuzo ya Shaaban Robert. Hotuba hiyo ilipewa jina la “Euphrase Kezilahabi: Shaaban Robert wa Pili.” Senkoro anaanza hotuba hiyo kwa kunukuu maelezo ya Shaaban Robert (1954) kama yalivyonukuliwa na Kezilahabi mwaka (1978) kama ilivyofafanuliwa hapo juu. Katika nukuu hiyo, msisitizo wake ni kuelezea umuhimu wa kutumia lugha ya Kiswahili katika uandishi wa kazi mbalimbali. Kutolewa kwa tuzo hiyo ni ushahidi mwingine tosha kuwa Euphrase Kezilahabi ni miongoni mwa waandishi wengi, waliozifuata nyayo za Shaaban Robert katika uandishi wa kazi zake. Hii ni baada ya mwandishi huyo kuathiriwa na miktadha ya kijamii, kitabaka, kiitikadi, na kimazingira kama inavyoelezwa katika Nadharia ya Sosholojia ya Kifasihi. Nadharia hiyo inadai kwamba kazi yoyote ya fasihi ni taswira ya kijiografia, kimazingira na kitamaduni na haipaswi kutenganishwa na miktadha ya maisha ya jamii kwa sababu mara nyingi hufungamana na historia ya maisha ya jamii husika.

4.2 Muktdha wa Kiutamaduni

Kila jamii ina utamaduni, mila na desturi zake ambazo hutumiwa kama mojawapo ya utambulisho wake. Wakerewe pia kama zilivyo jamii hizo, wana mila na desturi zao zinazojidhihirisha katika nyanja mbalimbali.

Mbiti (1969) anaeleza kuwa Waafrika wanaamini katika mila na desturi zao ambazo hujidhihirisha kwa njia mbalimbali kama vile vyakula, utoaji wa majina, dini, nyimbo, ngoma zao na kadhalika. Mila na desturi hizo kuwaathiri katika nyanja mbalimbali za maisha yao. Kama ilivyo kawaida kwa waandishi mbalimbali kuathiriwa na miktadha iliyowalea na kuwakuza, Kezilahabi pia ameathiriwa na muktadha wa utamaduni wa maisha ya jamii yake ya Kikerewe. Miongoni mwa mambo yaliyomwathiri na kumpa msukumo wa kuibuka na kuanza kuandika kazi zake, ni matumizi ya majina ya wahusika yenye asili ya Kikerewe na masuala ya uchawi na ushirikina. Mambo haya yanajitokeza katika riwaya za *Rosa Mistika* na *Dunia Uwanja wa Fujo* na tumeyajadili katika makala hii kama ifuatavyo:

4.2.1 Matumizi ya Majina

Kupeana majina ni mojawapo ya utambulisho na sehemu muhimu ya utamaduni wa jamii. Mara nyingi katika jamii za Kiafrika, majina huambatana na maana ambayo ama hubeba historia fulani au hubashiri na kuashiria kitu fulani. Wamitila (2002) anaeleza kuwa matumizi ya majina ya watu, vitu na mahali ni mbinu muhimu sana na hujitokeza katika fasihi ya Kiswahili na fasihi ya ulimwengu kwa ujumla. Anafafanua zaidi kwamba waandishi wa kazi za fasihi huweza kuyatumia majina ya wahusika ambayo huakisi mandhari zao, wasifu wao, tabia zao, itikadi zao na hata vionjo vyao. Anasisitiza kwa kusema:

Sifa hii imetumiwa tangu zamani katika fasihi mbalimbali, hasa kwa kuwa majina katika jamii nyingi huwa na maana. Hii inaweza kuelezwa kama njia sahili na nyepesi sana ya uhusika. Waandishi wa kazi za fasihi huweza kuyatumia majina ya wahusika, ambayo huakisi mandhari zao, wasifu wao, tabia zao, itikadi zao na hata vionjo vyao. Uchunguzi wa majina ya wahusika lazima uhusishwe na msuko, mbinu za utunzi, ucheshi, dhamira na maudhui na itikadi au motifu katika kazi inayohusika (uk. 25).

Maelezo hayo yanafanana na yale ya Mbiti (1969) anayeleza kwamba mara nyingi majina yanayotolewa kwa mtoto wa Kiafrika, huashiria tukio au matukio yanayotokea wakati wa kuzaliwa kwa mtoto husika. Chuachua (2016) kwa upande wake anaeleza kwamba majina yanayotolewa na Euphrase Kezilahabi kwa wahusika wake, yanafungamanishwa na utambuzi wa nafasi ya Wabantu. Anasisitiza

kwamba kutumia majina yasiyokuwa na asili ya Kibantu ni kujikana na kutojitambua.

Hoja hii inaungwa mkono na Pantaleo¹ anayeeleza kuwa katika jamii ya Wakerewe, suala la kupeana majina huzingatia utaratibu fulani maalumu. Anathibitisha akisema:

Wakerewe wana utaratibu wa kupeana majina kulingana na ukoo, nyakati, urithi, matukio au matatizo yaliyompata mama wa mtoto, kabla au wakati wa kujifungua. Wengine hujipa majina au hupewa kulingana na tabia na matendo yao. Majina hayo hutolewa ili kutunza kumbukumbu.

Kuhusiana na jina la “Kezilahabi” anadai kwamba hili hutolewa kwa mtoto anayezaliwa wakati wa matatizo au majanga mbalimbali yanayomkumba mama au jamii yake wakati wa kuzaliwa kwa mtoto huyo. Matatizo hayo ni kama vile njaa, mafuriko, magonjwa, ukame, ugomvi, matatizo ya uzazi, na kadhalika.

Uchunguzi wetu umebaini kwamba katika uumbaji wa majina ya wahusika wake, Kezilahabi kwa kiasi kikubwa, ameathiriwa na utamaduni wa jamii yake na majina machache, yana athari ya Kizungu kutokana na mwingiliano wa tamaduni. Majina ya wahusika yenye asili ya jamii yake ni: Bigeyo, Ndalo, Mungere, Muyango, Kasala, Misana, Mugala, Mulele na Bukehele. Majina mengine ambayo ni Lutare, Bugolola na Bulamba ni ya vijiji vinavyopatikana jirani na Kijiji cha Namagondo, alikozaliwa mwandishi huyu. Hapa tunatoa ufafanuzi mfupi kwa baadhi ya majina hayo, kama tulivyofafanuliwa na Nagana².

Kwa kuanza na jina la Bigeyo, hili linabeba dhana ya kutenganisha au kutofautisha mtoto wa kiume na wa kike katika ukoo fulani. Kimsingi, ni jina linalomaanisha mtu aliyedharauliwa. Katika jamii ya Wakerewe, mwanamke au binti mvivu na anayedharauliwa (omulenga) ambaye

---

¹ Mahojiano baina ya mtafiti na Bi. Veneranda Pantaleo Desemba 18, 2019. Yalifanyika katika Kijiji cha Namagondo katika Kisiwa cha Ukerewe. Bi. Veneranda Pantaleo ni muuguzi mtastaafu na mtoto wa Pantaleo Nagana, ambaye ni kaka mkubwa wa Euphrase Kezilahabi.

² Maelezo haya yalitolewa na Mzee Pantaleo Nagana katika mahojiano na mtafiti Desemba 18, 2019. Yalifanyika katika Kijiji cha Namagondo kisiwani Ukerewe. Mzee Pantaleo Nagana ni kaka mkubwa wa Euphrase Kezilahabi.

hajaolewa, inapotokea kwamba amepata mimba, jamii hukosa matumaini kwa binti huyo kuweza kuzaa salama. Hivyo, akifanikiwa kujifungua salama mtoto wa kike licha ya kudharauliwa kwake, mtoto huyo huitwa Bigeyo. Mwandishi amelitumia jina hili katika riwaya ya *Rosa Mistika* kumsawiri mke wa Ndalo, ambaye kwa muda mrefu anaishi naye pasipo kupata mtoto.

Jina lingine ni Mungere. Hili hutolewa kwa mtoto wa kike, anayezaliwa kipindi cha kuvua samaki waitwao *ngere*, ambapo mtoto wa kiume huitwa Magere. Samaki hawa hupatikana kwa wingi katika Ziwa Victoria wakati wa mvua za masika. Upatikanaji wa samaki hao kwa wingi, huashiria neema ya chakula, katika jamii hiyo. Katika *Dunia Uwanja wa Fujo*, Mungere ni mke wa Kasala na mama wa Dennis, Leonila, Aurelia na Misana. Jina lingine linaloendana na Mungere ni Kasembe litolewalo kwa mtoto anayezaliwa kipindi cha upatikanaji wa samaki waitwao *sembe*, ambapo mama hupewa samaki hao kama chakula chake baada ya kujifungua.

Vilevile, mwandishi ametumia jina la Kasala lenye dhana mbili; kwanza, ni nyumba ya nyasi ya jamii ya Wakerewe, ambapo, wakati wa uezekaji, nyasi hizo hupangwa katika sehemu inayoitwa kasala. Pili, ni jina analopewa mtoto anayezaliwa kwa shida. Mwandishi amelitumia jina hili kutusawiria shida, mahangaiko na taabu nyingi zinazoikumba familia ya Kasala tangu mwanzo hadi mwisho wa riwaya hiyo. Katika sehemu ya kwanza, tunamwona Kasala akipata mkasa wa kupigwa na vijana wa mjini, na baada ya hapo, familia yake inakumbwa na matatizo mengine mengi. Licha ya ukali wake kuhusiana na malezi ya watoto wake, inabainika kwamba Tumaini anamtia mimba Leonila kabla ya ndoa, baada ya kumlaghai Mugala (bibi yake Leonila) kwa kumhonga ugoro na pipi.

Aidha, mwandishi ametumia jina la Mugala na kumjenga kama mhusika mchawi ambaye kutokana na matendo yake hayo ya kichawi, jamii inamtenga na kumfukuza kwenda kuishi katika kisiwa cha wachawi. Mugala ni jina linalotokana na neno *ugala* likiwa na maana ya mfinyanga vyungu au mitungi. Tunaeleza kwamba Mugala anapoitwa mbele ya Mwanangwa (kwa Kikerewe Mkungu) ili kueleza kuhusiana na tuhuma za uchawi zinazomkabili, inabainika kwamba anamiliki vizuu na huwa anawapa chakula katika chungu (uk. 29).

Pia, Mwandishi ametumia jina Muyango. Huyu ni mama wa Tumaini na mke wa Kapinga. Kulingana na Mkama³ Muyango ni jina la ukoo, yaani ukoo wa Wayango. Mara nyingi hutolewa kwa mtoto wa kike ili kutofautisha kati ya ukoo mmoja na mwingine. Naye Chuachua (2016) anaeleza kwamba Muyango maana yake ni mihogo iliyokuwa inalimwa na jamii ya Wakerewe ili kuikomboa jamii hiyo na janga la njaa. Jina hili hutolewa kwa mtoto anayezaliwa kipindi cha upandaji wa zao la muhogo, ambalo huchukuliwa kama ukombozi kwa watu wote. Tumaini ambaye ni mhusika mkuu katika riwaya ya *Dunia Uwanja wa Fujo*, ni mtoto pekee wa Muyango na Kapinga na alitarajiwa kuleta matumaini na ukombozi kwa watu wote, lakini anafanya mambo tofauti na matarajio hayo.

Vilevile, mwandishi ametumia jina la Misana. Kulingana na Tangi⁴ Misana hutolewa kwa mtoto anayezaliwa wakati wa mchana au wa jua kali. Katika riwaya hiyo, Misana ni mtoto wa Kasala na Mungere na amechorwa kama mtoto mtundu, ambapo kutokana na utundu huo, anasaidia kuichangamsha familia yake (kur. 2 - 3). Kwa Wakerewe, Misana hufananishwa na mwanga au neema inayowezeza kuona mambo kwa urahisi zaidi. Makala imebaini kwamba mwandishi ameamua kulitumia jina hili kwa kulinasibisha na tukio la Misana ambapo anabaini hirizi walizonazo wageni (wachawi) wa Mugala. Wachawi hao walifika nyumbani kwa Kasala kufanya shughuli zao za kichawi usiku (uk. 3).

Kwa ujumla, katika makala hii tumebaini kuwa majina yote yenye asili ya jamii ya mwandishi yaliyotumiwa katika riwaya teule yanasawiri na kusadifu matukio fulani, au kunasibishwa na dhana fulani iliyokusudiwa na mtunzi. Hii inatufanya tuhitimisha kwamba mwandishi ameathiriwa na miktadha ya maisha ya jamii yake. Miktadha hiyo ndiyo iliyomwibua na hata kuamua kuandika kazi zake ili kuusawiri utamaduni, pamoja na mila na desturi za jamii yake. Hii inatokana na ukweli kwamba kuibuka kwa kazi ya sanaa yenye umbo fulani la kijamii huenda sambamba na namna mtunzi wa kazi hiyo anavyoathiriwa na muktadha wa maisha ya jamii yake, kama inavyoelezwa katika Nadharia ya Sosholojia ya Kifasihi.

---

³ Mahojiano baina ya Bi. Muyango Mkokolo Mkama mkazi wa Kijiji cha Namagondo na mtafiti Desemba 18, 2019. Yalifanyika katika Kijiji cha Namagondo wilaya ya Ukerewe.

⁴ Maelezo haya yalitolewa na Bw. Edmund Makaranga Tangi katika mahojiano na mtafiti Desemba 18, 2019. Yalifanyika katika Kijiji cha Namagondo kisiwani Ukerewe. Bw. Edmund Makaranga Tangi ni mjomba wa Euphrase Kezilahabi na mkazi wa kijiji cha Namagondo.

4.2.2 Uchawi na Ushirikina

Katika kuelezea mambo mbalimbali yajitokezayo katika jamii yake, tumebaini kuwa Euphrase Kezilahabi ameathiriwa pia na masuala ya falsafa ya Kiafrika. Tofauti na mawazo ya baadhi ya wataalamu wa falsafa kama vile Muller (1873), Hegel (1956) na Hountondji (1983), wanaodai kuwa hakuna falsafa ya Kiafrika, Kezilahabi anathibitisha kuwa falsafa hiyo ipo, na inajidhihirisha kupitia vipengele mbalimbali. Hoja hii inaungwa mkono na wataalamu wa falsafa ya Kiafrika, wakiwamo Temples (1959), Mbiti (1969) na Wiredu (1980). Wataalamu hawa wanataja vipengele mbalimbali vya falsafa ya Kiafrika kama vile uchawi na ushirikina. Vyote hivi vinajitokeza katika riwaya za *Rosa Mistika* na *Dunia Uwanja wa Fujo* za Euphrase Kezilahabi. TUKI (2014:579) inaeleza kwamba uchawi ni ufundi wa kutumia dawa au vitabu maalumu vya uganga ili kuleta madhara kwa viumbe. Nalo BAKIZA (2010:440) linaeleza kwamba ushirikina ni tabia ya kuamini uwezo wa kiumbe kingine juu yako badala ya ule wa Mwenyezi Mungu. Makala inabainisha kwamba, katika makuzi yake, Kezilahabi amepata kusikia na kuona namna jamii yake ilivyoathiriwa na masuala ya uchawi na ushirikina, ambao ni miongoni mwa mambo yanayoaminiwa na jamii hiyo. Masuala haya yamejadiliwa katika kazi zake ili kuthibitisha kwamba yamo katika jamii yake.

Katika riwaya ya *Rosa Mistika*, tukio mojawapo linaloonesha athari katika muktadha wa masuala ya uchawi na ushirikina, linajitokeza kupitia kwa Zakaria anayejiungelesha huku akiwalaumu wachawi waishio katika jamii yake ya Namagondo. Anasema:

“Kila siku ninawakuta hapo - kila siku! Nimekwisha waambia kwamba wachawi wote wa Namagondo hawaniwezi lakini wao hawanisikii.” “... Wachawi walikuwa wanataka kuniua papa hapa karibu na barabara, lakini nimewatawanya wote! Wotee! Hukusikia wanakimbia?” (uk. 4).

Hapa mwandishi anakusudia kueleza namna alivyoathiriwa na muktadha wa maisha ya jamii yake, kupitia uzoefu wa maisha ya Zakaria anayeonesha kuwa anawajua wachawi waishio katika jamii yake ya Namagondo. Hii inatokana na ukweli kwamba mazingira anamotungia kazi humwathiri kwa kiasi kikubwa mtunzi katika vipengele mbalimbali vya fani na maudhui yake (Ntarangwi, 2004).

Vilevile, masuala ya uchawi na ushirikina yanasawiriwa katika riwaya ya *Dunia Uwanja wa Fujo*. Mwandishi anaonesha namna jamii yake

ilivyoathiriwa na masuala haya kupitia kwa wageni (wachawi) wa Mugala waliofika nyumbani kwa Kasala (uk. 4). Wachawi hawa wanaendesha shughuli zao za kichawi usiku. Inaelezwa kwamba kutokana na uchawi wake, Mugala ndiye aliyewaua Kapinga na Muyango (wazazi wa Tumaini) na anapanga kuangamiza ukoo wote (uk. 18). Pia, anapanga kumkata Nagona ulimi ili kumfanya kizuu kama alivyowafanya watu wengine, anaowaita majitu yake (uk. 30). Hatimaye, Mugala anashindwa kushindana na nguvu ya umma kwani kutokana na matukio hayo ya uchawi, jamii inamfukuza kijijini hapo na kumpeleka katika kisiwa cha wachawi (kur. 31 - 32). Suala hili kama linavyoelezwa katika Nadharia ya Sosholojia ya Kifasihi, linaonesha usuluhishi wa migororo unaosawiriwa ndani ya riwaya hiyo (fasihi), na kwamba katika jamii kuna migogoro na migongano mingi inayoibuliwa na fasihi inayohitaji kusuluhishwa.

Aidha, athari za miktadha ya maisha ya jamii zimekwibua Euphrase Kezilahabi ili aweze kuisawiri jamii yake kuhusiana na uwapo wa baadhi ya magonjwa ambayo huweza kusababishwa na mchawi na hata kusababisha kifo. Anabainisha kwamba kwa jamii nyingi za Kiafrika, ni kawaida kusikia mtu fulani anaumwa lakini akienda hospitalini, ugonjwa huwa hauonekani. Aghalabu, jambo hilo hunasibishwa na masuala ya uchawi. Hili pia, linajitokeza katika jamii hii ya mwandishi ambapo, Muyango (mama yake Tumaini), anakufa baada ya kupelekwa hospitalini lakini madaktari wanashindwa kumponya kwa kuaminika kwamba amerogwa (uk. 14). Kwa hiyo, ni wazi kwamba msanii hutunga kazi yake kulingana na namna anavyoathiriwa na takaba lake, itikadi yake ya kijamii, hali ya jamii anayoilinga na mfungamano na maisha ya jamii yake. Kwa msingi huo, ni wazi kwamba masuala ya uchawi na ushirikina ni miongoni mwa mambo yanayomwathiri na kumwibua Euphrase Kezilahabi katika utunzi wa kazi zake.

4.3 Mukstadha wa Kisiasa

Miktadha ya kisiasa iliyotawala nchini Tanzania wakati wa kuandikwa riwaya hizi, inamwathiri na kumwibua Euphrase Kezilahabi. Riwaya yake ya kwanza, ilichapishwa mwaka 1971, yaani miaka kumi baada ya uhuru wa Tanganyika (1961), na miaka mitatu tu baada ya kutangazwa kwa Azimio la Arusha (1967). Azimio hilo, pamoja na mambo mengine, lilisisitiza na kuhimiza Siasa ya Ujamaa na Kujitegemea ili kuleta ustawi wa raia kwa kuondokana na kila aina ya unyonyaji na ugandamizaji.

Katika riwaya ya *Dunia Uwanja wa Fujo*, mwandishi anabainisha migogoro na migongano ya kimaisha ya jamii ya Watanzania, inayotokana na mabadiliko ya kisiasa, yanayoenda sambamba na

kutangazwa kwa Azimio la Arusha. Anaonesha namna jamii hiyo, inavyotofautiana na sera ya serikali yao, kuhusu uanzishwaji wa vijiji vya ujamaa. Sera hiyo inalenga kuwakusanya wakulima katika vijiji maalumu vya Ujamaa ili waweze kushirikiana katika shughuli za uzalishaji mali. Hata hivyo, uanzishwaji wa vijiji hivyo vya Ujamaa, unakuwa ni mzungu mzito kwa jamii ya Watanzania kwa sababu ni jambo jipya na geni kwao, kwani kila mtu amezoea kuzalisha mali binafsi. Hoja hii inathibitishwa na mwandishi anaposema:

Mulele alikuwa anashikamana na migomba yake sana. Alikuwa hapendi kuwa mbali nayo. Kwa hiyo, mpango wa vijiji vya ujamaa – mpango wa kuhama na kuishi katika kundi moja, alikuwa akiupinga. “Siwezi kuiacha migomba yangu mweituni,” Alisema” (uk. 49).

Katika dondoo hili, Mulele anawakilisha mawazo na mitazamo ya wengi kuhusu Vijiji vya Ujamaa, kwani wengi wanalaumu kwamba uanzishwaji wake ni wa kikatili, fujo na haukuzingatia utu. Inadaiwa kwamba utekelezaji wa sera zake unasababisha umwagaji wa damu na mauaji ya watu wengi. Hii inatokana na ukweli kwamba si kila mtu anakubaliana na sera hiyo kwani hata ndani ya TANU (chama kilichokuwa kinatawala wananchi), wapo watu wanaoipinga. Kwa mantiki hiyo, ni wazi kwamba suala hili halipokelewi kwa mikono miwili na umma wa Watanzania. Kutokana na hilo, serikali inalazimika kutumia nguvu kubwa kuwashawishi wale wanaoonekana kupinga sera hiyo.

Makala hii imebainisha kwamba Euphrase Kezilahabi ni miongoni mwa watu wengi ambao hawakulifurahia Azimio la Arusha pamoja na uanzishwaji wa Vijiji vya Ujamaa. Kwa mtazamo wake, Azimio la Arusha ni ndoto tu ya wanasiasa na kwamba linawahusu Wahindi, Wazungu na wanasiasa wenyewe na siyo watu wa kawaida (uk. 116). Aidha, anaonesha kwamba jamii haina uelewa wa kutosha kuhusu jambo hilo. Uthibitisho wa hili ni hotuba ya kiongozi wa serikali, anayetoka Dar es Salaam kwenda Shinyanga kuwaelezea wananchi kuhusiana na suala hilo. Kiongozi huyo kabla ya kuwaeleza masuala hayo, anaonesha hofu na ugumu wa kukubaliwa kwa sera hiyo na wananchi hao (kur. 116 - 117).

Mwandishi anaeleza kwamba mara tu baada ya kiongozi huyo kutamka mambo hayo, wananchi wanaanza kuguna. Kitendo hicho kinampa wakati mgumu hususani, anapoulizwa baadhi ya maswali ambapo anashindwa kuyajibu kwa ufasaha. Mfano mzuri wa maswali hayo, linaulizwa na mzee mmojawapo anayetaka kujua sababu za kuanzishwa kwa vijiji hivyo ilhali wao tayari wanavyo vijiji vyao (uk. 118). Hata hivyo, badala ya

kutoa majibu yanayotakiwa, kiongozi huyo anaamua kutumia vitisho na kuwalazimisha wakubaliane na uamuzi wa serikali yao. Mulokozi (1983) anaeleza kwamba katika *Dunia Uwanja wa Fujo*, ujamaa unapotolewa kama zawadi kwa wakulima wadogo, wanaukataa, wanalalamika; hawana haja na fadhila hiyo ya dola ambayo hawakuiomba.

Aidha, kiongozi huyo anapata wakati mgumu zaidi anapoulizwa maswali kadhaa na mzee mwingine anayetaka kufahamu kama yeye pia anaishi katika kijiji cha ujamaa. Anauliza hivi:

“Mheshimiwa maneno yako tumeyasikia, na tutajitahidi kuyatekeleza. Lakini mimi nina swali moja. Tumesikia kuna vijiji vingi; sasa wewe kati ya hivyo unaishi Kijiji gani? Tumesikia, unatoka Dar es Salaam; sijui nacho ni kijiji cha ujamaa? Hilo mheshimiwa ndilo swali langu dogo.” Mlio wa sauti za chini chini ulisikika, mlio ulioonyesha kwamba swali lilikuwa zuri.

“Mzee swali lako zuri sana, tena gumu. Ningejua Shinyanga kuna maswali magumu namna hii ningeogopa kuja. Lakini nitajitahidi kujibu. Kwa sasa kusema kweli sina Kijiji. Hivyo, haina maana kusema kwamba vijiji vya ujamaa ni vibaya, au sitaki kuishi huko, hapana. Ningependa sana kuishi huko. Lakini sasa ofisi sikujichukulia mwenyewe. Nimepewa na ninyi. Nyumba ninayoishi vilevile nimejengewa na ninyi pale ilipo. Lakini siwezi kusema hii ni sababu kubwa. Wakubwa wetu wana vijiji vyao. Na baada ya muda usio mrefu, hata mimi mtaniona kijijini. Kwa hiyo, mzee usiwe na wasiwasi. Hatuwezi kugawa nyama tukasahau kujihesabu sisi wenyewe” (uk. 118).

Majibu ya kiongozi huyo, yanaonesha kuwa hana uelewa wa kutosha kuhusu kile anachowahubiria na kusisitiza wananchi wakifanye. Kwa mantiki hiyo, mwandishi anataka kuionesha jamii kuwa mara nyingi viongozi wetu ni watu wa kutoa matamko tu kuliko vitendo. Ndiyo maana kiongozi huyo anapata wakati mgumu kujibu maswali anayoulizwa.

5.0 Hitimisho

Makala hii ilikusudia kubainisha athari mbalimbali za miktadha ya maisha ya jamii zinavyosawiriwa katika riwaya teule, ambazo ni *Rosa Mistika* (1971) na *Dunia Uwanja wa Fujo* (1975), ilivyomwibua Euphrase Kezilahabi (mwandishi wa riwaya hizo). Jambo kubwa tulilolibaini ni kwamba mwandishi ameathiriwa sana na miktadha ya maisha ya jamii yake, ambayo ni: muktadha wa kijamii, kiutamaduni, na kisiasa. Katika muktadha wa kijamii; athari hizo zinasawiriwa kidini, kielimu na kiuandishi. Kwa upande wa muktadha wa kiutamaduni, zinajitokeza katika kipengele cha matumizi ya majina na kile cha uchawi na ushirikina. Kwa jumla, msingi mkubwa wa athari hizo unatokana na namna mwandishi anavyoguswa na matatizo na migogoro mbalimbali inayoikabili jamii yake. Hivyo, anaamua kuiandikia jamii ili kuihakiki na kufichua matatizo na mivutano iliyomo.

Marejeleo

- BAKIZA. (2010). *Kamusi la Kiswahili Fasaha*. Kenya: Oxford University Press, East Africa Ltd.
- Chuachua, R. (2016). Falsafa ya Riwaya za Saaban Robert na Euphrase Kezilahabi katika Muktadha wa Epistemolojia ya Kibantu. Tasnifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dodoma.
- Coser, L. (1963). *Sociology through Literature: An Introductory Reader*. Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Familia ya Maamkio. (1997). *Biblia Takatifu*. Mapanda: Parokia ya Usokami. Iringa, Tanzania.
- Hegel, G. W. F. (1956). *The Philosophy of History* (Tafsiri ya J. Sibree). New York: Dover Publications Inc.
- Hountondji, P. J. (1983). *African Philosophy: Myth and Reality*. London: Hutchinson University Library for Africa.
- Kaufmann, W. (1976). *Existentialism, Religion and Death*. New York: Meridian.
- Kezilahabi, E. (1971). *Rosa Mistika*. Dar es Salaam: East Africa Literature Bureau.
- Kezilahabi, E. (1975). *Dunia Uwanja wa Fujo*. Dar es Salaam: EALB.
- Kezilahabi, E. (2003). Utunzi wa Riwaya na Hadithi Fupi. *Makala za Semina ya Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili III Fasihi*, 203-231. Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili. Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Madumulla, J.S. (1993). Mwandishi wa Riwaya ya Kiswahili na Suala la Ukweli wa Maisha katika M. Mulokozi na C. G. Mung'ong'o

- (Wah). *Fasihi, Uandishi na Uchapaji*, 141-153. Dar es Salaam: Dar es Salaam University Press.
- Mbatiah, M. (1998). Mienendo mipya katika uandishi mpya wa Kezilahabi: Nagona na Mzingile. *Mulika*. 24, 1-11.
- Mbiti, J. S. (1969). *African Religions and Philosophy*. London: Heinemann.
- Merriam, S.B. & Tisdell, E.J. (2016). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. 4th Edition. San Francisco. Jossey-Bass.
- Muller, R.W. (1964). *The Testament of Samuel Beckett*. London. Faber and Faber.
- Mulokozi, M.M. (1983). Dunia uwanja wa fujo (Mapitio ya kitabu). *Kiswahili*. 50 (1), 1 – 12.
- Msangi, S.E. (2012). Taswira katika Riwaya za Euphrase Kezilahabi: Aina na Sababu za Kutumiwa kwake katika *Rosa Mistika, Nagona na Mzingile*. Tasnifu ya Digrii ya Kwanza (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Waislamu Morogoro.
- Ntarangwi, M. (2004). *Uhakiki wa Kazi za Fasihi*. Augustana College: Rock Island.
- Senkoro, F.E.M.K. (1995). Euphrase Kezilahabi: Shaaban Robert wa pili. *Kioo cha Lugha*. 1, 61-69.
- Senkoro, F.E.M.K. (2006). Fasihi ya Kiswahili ya majaribio: Makutano ya Fasihi andishi na simulizi. *Kioo cha Lugha*. 4, 22-38.
- Temples, P. (1959). *Bantu Philosophy*. Paris: Presence Africaine.
- TUKI. (2014). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*. Dar es Salaam: Oxford University Press.
- Wamitila, K.W. (1997). (1999). What's in a Name: Towards Literary Onomastics in Kiswahili Literature AAP 60: *Swahili Forum* . VI, 5 – 44.
- Wamitila, K.W. (2002). *Uhakiki wa Fasihi, Misingi na Vipengele Vyake*. Nairobi: Phoenix Publishers Limited.
- Wiredu, K. (1980). *Philosophy and African Culture*. London: Cambridge University Press.